

משולחן שלמה

עיונים ופנינים בפרשה משיעוריו של

הגאון הינוקא
רבינו שלמה יהודה בארי שליט"א

גליון
208

פרשת וישלח

בשביל פכים קטנים

וַיִּתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֵּאָבֵק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֵלוֹת הַשָּׁחַר, וַיֵּרָא פִי לֹא יָכַל לוֹ וַיִּגַע בְּכַף יָרְכּוֹ וַתִּמָּקַע פֶּה יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּהֶאָבֵקוֹ עִמּוֹ (לב, כה-כו). פירש"י שלכך נותר יעקב לבדו, מפני ששכח פכים קטנים וחזר עליהם, והוא מדברי רבי אלעזר במסכת חולין (בדף צא ע"א), וכן הוא כעין זה בבראשית רבה (עז, ב). ובספר אמרי נועם (הקדמון, לב, כד-כה) ובספר אמרי שפר (הקדמון, פ' וישלח דף נו ע"ב) רמזו זאת במה שאמר בו הכתוב (לב, כד) "ויעבר את אשר לו", ול' עולה בא"ת ב"ש 'פך'. ובעיון יעקב (בחולין שם) רמזו זאת בתיבת 'יעקב' העולה כמנין קפ"ב, שהוא ראשי תיבות למפרע בשביל פכים קטנים, שבשבילם נשתייר שם לבדו.

לָבְדוֹ, לָכְדוֹ

ובדעת זקנים והדר זקנים מבעלי התוספות וברבינו בחיי (לב, כה) הביאו סמך לדבר ממה שכתוב וַיִּתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ, אל תקרי 'לבדו' אלא 'לכדו', וביאר רבינו חיים פלטיאל (שם) שהוא מפני שב' ו' מתחלפים. וביאור נוסף כתבו בעלי התוספות (שם), שלמדים זאת ממה שכתוב 'לבדו', שהוא מלשון בית הבד שמושכים ממנו שמן זית, ודרכו של עולם להצניע השמן בפכים קטנים. ובמושב זקנים (שם) ביארו עוד, שהוא מפני שתיבת 'לבדו' מיותר, שהרי כבר נאמר וַיִּתֵּר יַעֲקֹב, אם כן יודעים אנו שלבדו נשאר, אלא אל תקרי 'לבדו' בב' רפויה, אלא 'לָבְדוֹ' בב' דגושה, שהוא מלשון בית הבד כאמור.

ויסך נסך ויצוק שמן

וביאר במשכיל לדוד (שם), שמה שחזר עליהם יעקב הוא מפני שהיו קודש, שהרי תחילה נאמר ויעבר את אשר לו, שמשמעו שכבר העביר כל מה שהיה לו, אם למה חזר, אלא ששכח דבר שאינו שלו, דהיינו פכים קטנים שהיה בהם יין ושמן של קודש, כמו שכתוב בסמוך (לה, יד) "ויצב יעקב מצבה... ויסך עליה נסך ויצוק עליה שמן", ולכך חזר להביאם, שמה ימצאום אנשים ויבואו לידי תקלה להשתמש בהם. וכבר כתב כן המהרש"ל ביריעות שלמה (לב, כה), וכתב שפכים קטנים לאו דוקא קאמר, אלא פך קטן, ומפני שלא היה שלו אלא של שמים, מפני כך נשא את נפשו עליו. והוסיף עוד, שרמזו יש בזה, שבעבור שנשא יעקב נפשו לקיים נדרו בפך קטן, נעשה נס לזרעו מבני חשמונאי על ידי פך קטן, וזהו שנקט רבי אלעזר (בחולין שם) ששכח פכים קטנים, לרמז לפך שלו ולפך של בית חשמונאי. וכן הביא הצדה לדרך (לב, כה) בשם המהרש"ל, שלפי שמצינו שאמר לו הקב"ה ליעקב, אתה מסרת נפשך על פך קטן בשבילי, וגם אני בעצמי אשלם לבניך בפך קטן. שנעשה נס לזרעו מבית חשמונאי על ידי פך קטן, והוא שרמזו הכתוב ואמר ויעבר כל אשר לו' ותיכף אמר וַיִּתֵּר יַעֲקֹב לְבָדוֹ, ששם נפשו עבור הפך קטן של שמן שהיה רוצה לנסך על גבי המצבה בבית א"ל ושכחו, לפי שאינו שלו אלא של הקב"ה.

פכים קטנים מחרס

ועל מה ששכח הפכים קטנים עד שהוצרך לחזור בעבורם, ביאר הצידה לדרך (שם) בשם יש מפרשים, וכעין זה הוא בספר אמרי שפר (הקדמון, שם בפ' וישלח דף נו ע"א ואילך), שהיה זה מפני שבמכוון הניחם שם יעקב ולא העבירם בתחילה, כי מפני שהיה זה שמן לנסכים היה ירא שמה תגע בהם אשתו נדה ותטמאם, אלא שאחר שהעביר נשיו וילדיו שכחם מכח טרדותיו, והוצרך

לחזור בעבורם. ועל אף שהשארם שם ללא השגחה לא חשש יעקב שיטמאו בטומאת שרץ, כי היו פכים קטנים מחרס, שאין כלי חרס מטמא מגבו אלא מתוכו (חולין כה ע"א), וגם לשמא נפל לתוכו לא חשש, כי קטנים היו שאינם ראויים לנגיעת בשר שאי אפשר להכניס האצבע בתוכם, שבשיעור זה אינם נטמאים מאוירם וגם לא בהיסט הזב (רש"י ותוספות בשבת פד ע"ב), אבל מטומאת אשתו נדה היה ירא, שמה תריק השמן מן הכלי ותגע בו, ואחר כך תחזור השמן לתוך הכלי. ובספר תפארת יהונתן (לב, כה) ביאר שהיה הדבר ביום הכיפורים, ומפני שאסור לסוך בו בשמן היו הפכים מוקצה ואסורים בטלטול, ועל אף שנדמה היה לו המלאך לנכרי כמו שאמרו שם בבראשית רבה (עז, ב), לא חשש שיטמא הכלים בהסט הזב כמו שגזרו על הנכרים (שבת יז ע"ב), כי היו פכים קטנים שאין בהם שיעור טומאה כאמור.

ויצוק שמן

ושמן זה נשפע תחילה ליעקב מן השמים בעת לכתו לבית לבן, כמו שאמרו בבראשית רבה (ט, סט) ובפרקי דרבי אליעזר (פלה) מה שנאמר אחר חלום יעקב בלכתו לבית לבן "וישכם יעקב בכקר ויקח את האבן אשר שם מראשתי וישם אותה מצבה ויצוק שמן על ראשה" (כה, יח), שהיה שופע לו השמן מן השמים כמלא פי הפך. וכנגד זה נדר יעקב תיכף לחלומו לאמר "אם יהיה א' להים עמדי ושמרני בדרך הזה... ושבתי בשלום אל בית אבי... והאבן הזאת אשר שמת מצבה יהיה בית אלהים" (כה, כ-כב), וכן קיים בשובו מבית לבן כנאמר אז ויצב יעקב מצבה במקום אשר דיבר איתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצוק עליה שמן' (לה, יד), אמנם אז היה השמן משלו, כמדוקדק בלשון המדרש בבראשית רבה (פב, ו) שיצק עליה אז שמן כמלא פי הפך, ולא אמרו שנשפע לו שמן זה מן השמים, וביארו המהרז"ו (בב"ר פב, ו) והרד"ל (בפרקי דר"א שם) שהוא מפני שכאשר הלך לבית לבן ולא היה עמו כלום אחר שלקח לו אליפז הכל חוץ מהמקל (בראשית רבתי ריש פ' ויצא), הוצרך שישפיעו לו השמן מן השמים, אבל כאן כבר היה בעיר בישוב בעושר וכבוד והיה לו שמן משלו. ונרמז הדבר בנס החנוכה, כמובא בדרשות החתם סופר (ח"א דרוש לחנוכה שנת תקצ"ב, דף סז ע"א) שהוא שאנו אומרים בנוסח 'על הנסים' בחנוכה 'רבת את ריבם, דנת את דינם, נקמת את נקמתם', שראשי התיבות עולים למפרע 'נדר', לרמז לנדר הראשון שבתורה, הוא נדרו של יעקב, ששני פעמים יצק השמן, בלכתו ובשובו, וכנגדם הם שני הפכים הקטנים ששכח יעקב שבעבורם נעשה נס לזרעו מבית חשמונאי כאמור.

שמן ברכה

ובפענח רזא (כה, יח) כתב שאף כשהלך יעקב לבית לבן היה לו מעט שמן, כי מקלו שהשאר לו אליפז חלול היה, שהביאו עמו תמיד מלא שמן כדי שיהיה יכול להדליק הנר ללמוד תורה, וממעט שמן זה יצק אז על ראש המצבה. ולפי זה השפע שנשפע לו אז מן השמים הוא בכדי שיהיה יכול להמשיך להדליק הנר וללמוד תורה, וכענין שכתב בשפתי כהן (לב, כה) שבתחילה בלכתו לבית לבן נתבצר לו כד של שמן ויצק אותה על ראש המצבה, ושוב חזר הכד ונתמלא, ובוה ידע יעקב שמזומן כד זה לברכה, ואמר אין זה ראוי להניחו כאן ונטלו עמו, ומכאן ידע שבשמן הזה ימשח המשכן וכל כליו והמזבח ואהרן ובניו והמלכים, ובו עתיד ליעשות הנס לאשה הצרפית שאמר לה אליהו כד השמן לא תכלה, והוא אסוך שמן של אשת עובדיה הנביא, והוא

ואלה יעמדו על הברכה

העלון מוקדש לרפואת ישועת והצלחת:

יוסף בן אלישבע הדסה, מזל נעמי בת נוריה נורית, יעקב ישראל בן חיה רות סולטנה, דוד בן חנה. להקדשות ניתן לפנות בטל' 076.599.599.1

לעילוי נשמת

מרדכי בוהדנה בן רובי צבי עמור בן פרחא

שמן המשחה שנגזז לדורות ועדיין כולו קיים כמו שדרשו במסכת הוריות (בדף יא ע"ב) מה שנאמר בו (בשמות ל, לא) "זה לי לדורותיכם", שקיים הוא לעתיד לבוא, ולכך חזר יעקב אחר הפכים קטנים שהיו מלאים משמן זה, שמתוך שראה כל הנסים העתידיים להיות בו, סיכן עצמו והביאו.

וְאֵת וּבִנְיָן תַּחֲיֵי בְנוֹתָי

ובספר ברכת שמואל (סוף פ' מקץ, דף כה ע"ב) הוסיף על דברי השפתי כהן, שפשוט הוא בעיניו שאותו הפך הוא גם פך השמן שנתגלה לבני חשמונאי שהיה חתום בחותמו של כהן גדול כמו שאמרו במסכת שבת (בדף כא ע"ב), הוא שמן המשחה שחתמו אהרן הכהן ונאמר בו "זה לי לדורותיכם", לעתיד לבוא, ואחר שהדליקו בו שמונה ימים לפי צרכם, נגזז המותר לעולם הבא, ויתגלה במהרה על ידי אליהו ומשיח. וכבר כתב כן המגלה עמוקות (בפ' וישלח), שמה שנשאר יעקב לבדו היה זה על פך השמן של חנוכה.

וכתב הברכת שמואל (שם) עוד, שהוא שדרשו בבראשית רבה (לה, ג) ובילקוט שמעוני (מלכים ב' רמז רכח) מה שאמר אלישע לאשת עובדיה על השמן שנתברך בְּכִלְיָהּ "לכי מכרי את השמן ושלמי את נשך וְאֵת וּבִנְיָן תַּחֲיֵי בְנוֹתָי" (מלכים ב' ד, ז), ואמרו בבראשית רבה (לה, ג) ובילקוט שמעוני (מלכים ב' רמז רכח) שברכה זו האחרונה גדולה היתה מן הראשונה, שברכס שישאר להם שמן זה עד שיחיו המתים, היינו שרמזו להם שהוא יהיה קיים עד לתחיית המתים, ועל ידי שמן זה יהיו נעשים ניסים לישראל כאמור.

תַּקַּע אֶהְלוּ בְּהָר

ומשמעות הדבר שכל מהות שמן זה הוא רוחני ולמעלה מהטבע, שהרי אמר רשב"י בזהר בראשית (בדף כא ע"א) ששני פכים שחזר יעקב בעבורם רמז הם על מידות הנצח וההוד כמו שאמר רשב"י בזהר בראשית (בדף כא ע"ב), וכתב על כך המגלה עמוקות (בפ' ואתחנן, אופן סו) שהוא ענין הגל אבנים שהעמיד יעקב בינו ללבן, וקרא לו לבן בלשון ארמי "יגר שהדותא" (לא, מז), לרמז לו שבשנת רי"ג לבית המקדש השני תגבר כח הקליפה ויבוא אנטיוכוס וישחט

חזיר על המזבח, וכנרמזו בתיבת 'חזיר' העולה כמנין 'קליפה', אבל יעקב לעומתו קרא לו גלעד, שהראה לו את תיקון המקדש הנקרא גלעד, וכענין שנאמר במשה "ויראהו... את הגלעד" (דברים לד, א), ודרשו זאת במכילתא (בשלח, מס' דעמלק ב) שהראה לו הקב"ה את בית המקדש הנקרא גלעד, כמו שכתוב (בירמיה כב, ו) "כה אמר ה' על בית מלך יהודה גלעד אתה לי ראש הלבנון", וכן ראה יעקב את בית חשמונאי שנתאספו במצפה גלעד, במקום שנעשו ניסים לשמואל והתפללו שם מי שענה לשמואל על הר גלעד יענה אותנו, כמוכא במגילת אנטיוכוס (אותיות נ-א), כי ידעו ששמואל בפך שמן שבידו התחיל לתקן את ירך יעקב ששכח פכים קטנים כמו שאמר רשב"י שם בזהר בראשית (בדף כא ע"ב), ובהם תלוי גמר תיקון זה, והוא כמו שרמז זאת הברכת שמואל שם (בסוף פ' מקץ, דף כה ע"ב) במה שכתוב (בראשית לא, כג-כה) כאשר רדף לבן אחר יעקב "וירדוף אחריו... וידבק אותו בהר הגלעד... ויעקב תקע את אהלו בהר", שהוא רמז לסך השנים שתקעו בניו מבית מלכות חשמונאי את שליטתם בבית המקדש, כי ת"כ שנים עמד בית שני, ומהם שלטו היונים רי"ג שנים, כמנין 'יג' שהדותא' כאמור, אבל בר"ז שניו האחרונים שלטו בו החשמונאים ומלכות הורדוס, וכמנין 'בה"ד'.

וַיִּרְם קָרְן מִשִּׁיחוֹ

והוא סוד ימי החנוכה שגדולה השפעתם להמשיך לאדם שמן משחת קודש ולתקן כל החטאים בשורשם עד לחטא אדם הראשון, ולהמשיך הברכה והשפע לעולם בגילוי. כמו שכתב השל"ה (פ' וישב, ת"א מו-מט) שהמשיך יעקב הכח לבית חשמונאי להפוך את סוד פך השמן, המרמז על מיעוט האור, וכענין שאול ויהוא שנמשכו בפך ולכך לא נמשכה מלכותם, כמו שאמרו במסכת מגילה (בדף יד ע"א), לשוב להיות כקרן אור הפנים שהיה לאדם הראשון קודם החטא, וכענין מלכות דוד ושלמה שנמשכו בקרן ולכך נמשכה מלכותם, וכפי שהתפללה חנה (בשמואל א' ב, י) "ה' ידין אפסי ארץ ויתן עוז למלכו וירם קרן משיחו".

"וַיַּחֲרֵד כָּל הָהָר מֵאֵד" (שמות יט, יח)

מִשִּׁעוֹר יוֹם ה' י"ח אֵב תִּשְׁע"א

א

חכמה). ומדרגה זו אינה נחשבת לצדקות, שאדם שאינו הולך בדרך חטאים נקרא 'חכם' ואינו נחשב בזה ל'צדיק', ואף אם לא חטא ולא יחטא לעולם אינו במדרגת צדקות שייקרא 'צדיק', אלא שנקרא 'חכם', שכפי שחקק ה' ב"ה דעת באדם לשמור גופו מלכנוס לתוך האש, או מלעשות כל דבר סכנה שיאבד בזה נפשו חלילה, וכן יש נטע ה' לכל אחד חכמה בקרבו שלא לעשות דבר שיגרום לו לרעה, כך כשיש לאדם את ראשית הדעת והחכמה מענין שכר ועונש, הרי שאינו חוטא, כי יש לו את החכמה וההבנה הפשוטה והישרה שמכל מחשבה והרהור בדבר עבירה מאבד הוא בזה את זיו פניו, וכך מתבטלת ממנו הארת הפנים מאת השי"ת, והולך הוא ומתרחק ממשאלת לב כל נברא שרוצה וחפץ תמיד שיהיו לו חיים טובים בשלום ונחת, כי כל ריחוק וחטא הרי הוא פגם לנפש, שזהו שורש החסרונות כולם, שכל ראייה אסורה גורמת לאדם בסופה להוריד דמעות של צער, ובכל מעשה עבירה בורא משחיתים לייסרו אף לאחר עשר או עשרים שנה, וכידוע בכל ספרי הקודש. ולכן מה ששומר אדם עצמו מן החטא אינו מפני שהוא במדרגת 'צדיק', אלא שיש לו החכמה והשכל הישר שאינו רוצה לגרום רעה לעצמו.

ומדרגת 'צדיק' בקדושת הברית היא מה שמשיגים צדיקים את שלימות הצלם בשלושת עיני ה'ברית', והם בברית המילה, וברית הלשון, וברית שבת קודש, שבזה נקראים הם בשם 'צדיק' כנגד המידה העליונה הנקראת 'צדיק', כי נעשים מרכבה למידה זו ונשפע דרכם כל השפע בעולם. ומעטים ויחידים הם צדיקים אלה בעולם, וכענין שכתוב (במשלי י, כה) "וצדיק יסוד עולם", ודקדק בזה רבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן במסכת יומא (בדף לח ע"ב) שנקראים 'צדיק' בלשון יחיד, שאפילו בשביל צדיק אחד העולם מתקיים, כי מתוך שהשיגו שלימות הצלם מבטלים הם את תוקף הזוהמה מן העולם לבדם, שיכולים הם בכוחם לעמוד כנגד הטומאה ולבטלה. ומהם כל ההמשכיות בעולם, ולכן נח שהיה לבדו כדור המכול וממנו נמשכו ובאו כל הנבראים אחריו, הנה נאמר בו "איש צדיק" (בראשית ו, ט), וכן יוסף שהיה לבדו מול טומאת מצרים וְהַחֲזִיקָה לְכָל הָעוֹלָם, הנה נאמר על מכירתו "על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים" (עמוס ב, ו). ומלבד זאת, קדושת הברית של הצדיקים אינה מצד מה שהתגברו על תאוות הגוף, כי לרוב קדושתם אין נחשב הדבר בעיניהם למאומה, אלא עיקר מדרגת 'צדיק' שזכו לה הוא מצד שעומדים מול הסטרא אחרא בעצמה לבטל זוהמתה מהעולם, אבל מדרגת כל אדם השומר בריתו היא מצד החכמה

מדרגות רבות ישנם ביראת שמים אותם צריך האדם להשיג, ובכל יום צריך הוא להוסיף יראה על יראה מאדון השמים והארץ, ותוספת היראה שבכל יום היא הנקראת 'יראה עילאה', ושייכת היא לכל אחד ואחד באופן אחר, כל אחד כפי מדרגת עבודתו לפני ה' ב"ה, ולא כל אפיא שווים בזה, אמנם ישנה יראה הנקראת 'יראה תתאה', ושייכת היא לכל אחד ובכל מקום ובכל עת שיהיה ללא חילוק, כי היא יסוד ומעמד כל עבודת האדם ותורתו, וצריך לשמור עליה תמיד בכל זמן ובכל מדרגה שיהיה, ואף אם ימנע חלילה מהאדם איזה ענין בעבודת השי"ת, שלא יהיה טמון בתורה ובתפילה כראוי, אם מפני שיהיה טרוד ביסורים חלילה, או מפני שימצא בין הגויים חלילה, עם כל זה צריך שיהיה תמיד כולו מלא וגדוש ביראת שמים בכל מקום ובכל עת.

ודרך התשובה היא מתוך ה'יראה עילאה', שהיא המביאה את האדם לעשות תשובה בכל יום מחדש, כי מפני שמוסיף דעת בגדולת השי"ת מוסיף הוא יראה גדולה יותר על יראתו, ולכן עושה תשובה מחדש לפניו יתברך שמו, ועל כך אמר שלמה בקהלת (א, יח) "יוסיף דעת יוסיף מכאוב", שכפי שידוע האדם יותר מגדולת ה' ב"ה, כן יוכל להרגיש יותר את כאב חטאיו ולשוב עליהם בתשובה מחדש.

אמנם ה'יראה תתאה' היא יסוד היהדות, שלא יתן האדם בקרבו פתח לחטא חלילה, וישמור עצמו תמיד מלעבור על איזה דבר שנצטוונו עליו חלילה, והיא יסוד הדעת וראשיתה, כמו שאמר שלמה במשלי (א, ז) "יראת ה' ראשית דעת". ויראה זו אחת היא עם ענין קדושת היסוד, שראשית היראה היא כפי שישמור ויקדש האדם את מידת הברית קודש, כנרמזו בתיבת 'בראשית', שהיא נוטרקון 'ירא שי'ת', לרמז שבכדי שיהיה האדם 'ירא' צריך הוא לקדושת ושמירת המידה השישית שהיא היסוד, ותלויים הם זה בזה, שכאשר ימסור האדם נפשו להשמר מכל שמץ של פגם היסוד תהיה לו יראה תתאה לשמור את כל מצוות התורה, וכן מאידך, כשישמור את היראה שהיא ראשית הדעת ויסודה, לא יחטא ולא יקלקל בשמירתו וקדושת היסוד.

ב

וזאת יש לדעת שיראת החטא תלויה בחכמה, כמו שאמר דוד בתהלים (קיא, י) "ראשית חכמה יראת ה'", וכענין שאמר רשב"י בתיקוני"ז (בתיקון כה, בדף עב ע"ב) 'מאן דלית ביה דחילו לית תמן חכמה' (מ-י שאין בו יראה, אין בו

וראשית הדעת כאמור, ועל אף שגם בכל אחד מישראל שייך מדרגת 'צדיק' מצד קדושת ברית המילה, כנאמר בישעיה (ס, כא) "ועמך כולם צדיקים", עם כל זה עיקר היראה המשמרת קדושתו היא מצד החכמה, וכן כל מה שאדם חוטא ומתרחק חלילה, הוא מפני שאיבד את החכמה.

ג

ומה שמאבד אדם חכמתו ובא לכדי חטא חלילה הוא בסיבת הגאווה הטמונה בו, כי החכמה היא מצד יסוד המים, כמו שאמר שלמה במשלי (יח, ד) "מים עמוקים דברי פי איש נחל נובע מקור חכמה", והגאות היא מצד יסוד האש שדרכה לגבוה מעלה, וכשהאדם מתגאה חכמתו מסתלקת, כמו שאמרו במסכת פסחים (בדף סו ע"ב) שכל המתיהרר חכמתו מסתלקת, ובתוך כך נכנסת בו רוח שטות לרצון ולמחשבה בדבר עבירה.

ובכדי שתשרה החכמה והיראה תמיד באדם צריך שיזכור במעמד הר סיני, כי לכך נתן הקב"ה את התורה דוקא על 'הר' המתנשא למעלה ולא בשפלה או בעמק, בכדי שתמשך היראה לדורי דורות גם על מי שהוא גבוה כ'הר'. והוא שנאמר במתן תורה "ויחרד כל ההר מאד" (שמות יט, יח), ליטוע בישראל לדורות שאף כאשר תהיה חלילה גאות באדם, תוכל היראה של מעמד הר סיני לבטל גאוותו ולהשיב בו את ראשית החכמה, שהיא הידיעה הברורה בשכר ועונש, ולא יזיק עצמו בענין היסוד, וישמור את יראתו וחכמתו. ולכן הביא הקב"ה על הר סיני קולות וברקים ויראה גדולה, בכדי שתמשך היראה על נשמות ישראל לדורי דורות. ולכן מתוך שהיתה יראה גדולה על ההר, כמו שכתוב 'ויחרד כל ההר מאד', נמשכה זו היראה על כל ישראל, כמו שכתוב (שמות שם, טז) "ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר חזק מאד, ויחרד כל העם אשר במחנה".

כי כל מדת היראה שבבעולם שורשה ממעמד הר סיני, וככל שמתרחקים יותר מהזיכרון ביום מתן תורה כך מאבדים את היראת שמים, ואף ירושלים שהיא מקור היראה, כמו שאמרו בבראשית רבה (נ, ג) שקראה הקב"ה 'ירושלים' על שם 'יראה שלם', וכן היראה ששרתה בבית המקדש מפני אדון השמים והארץ אשר שיכן שמו בבית הזה, אף יראות אלו נרששים ונמשכים ממעמד קבלת התורה, כי ביום זה העתיק הקב"ה את מקום המקדש להר סיני כמובא במדרש שוחר טוב (סח, ט) ובילקוט שמעוני (ישעיה רמז שצא). ועל אף שמירושלים תמשך היראה לעתיד על כל הבריות כולם, וכמו שכתוב בישעיהו (נו, ז) "כי ביתי בית תפילה יקרא לכל העמים", וכענין שאמרו בתנחומא (ויקרא, ח) שהנכרים שהיו עם יונה הנביא באוניה ונצלו עלו לירושלים שהיא מקור היראה ומלו עצמם שם, וכמו שכתוב ביונה (א, טז) "וייראו האנשים יראה גדולה את ה' ויזבחו זבח לה'", שעשו לעצמם ברית מילה שהוא כדם זבח, כל זה הוא רק לאומות העולם שלא עמדו רגליהם על הר סיני, אבל כל אחד מזרע ישראל עם הקודש אשר היה עולה לירושלים, נמשכת יראתו היתה משרשו שבמעמד מתן תורה, כי היה חוזר למקום שורש היראה בהר סיני כאשר עמד בו במעמד קבלת התורה, כמו שדרשו במסכת שבת (בדף קמו ע"א) מה שכתוב בדברים (כט, ג) "ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת, כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר אשר איננו פה עמנו היום", שאף דורות העתידיים עמדו על הר סיני, ומכך נמשך אצלו הכח לדעת את התורה ולקיימה, ואת מדת היראה שיהא בכוחו על ידה לשמור את דרך התורה ומצוותיה. ומפני שרגלי כל אחד מישראל עמדו בהר סיני, לכך יש לכל אחד את היראה תאמה, שהיא מכח הידיעה והאמונה בשכר ועונש, והאמונה בעולם הבא, שהיא ראשית הדעת והחכמה, שלא יבוא להזיק עצמו חלילה ברוח השטות וענין החטא.

ד

ובכדי שיהיה האדם יכול לשמר בתמידות את החכמה והזכרון ביראה ובמעמד הר סיני צריך הוא להיות שמח ביהדותו ועל היותו מזרע ישראל, שהוא ענין הזיכרון ביציאת מצרים, וכאשר תפסק שמחתו על שלא עשה השי"ת גוי ונכרי, תיכף יהיה במקום סכנה שיאבד את חכמתו ויראתו. כי הנה בתחילה היו כל נפשות ישראל מעורבים עם כל האומות, וכאשר פדה אותנו הקב"ה מבית עבדים ממצרים הוציאנו מתוכם לחירות עולם להיות לו לעם, והיה הדבר על ידי שינוי השם שינוי מעשה ושינוי מקום שעשה הקב"ה עם אבותינו מלפנים, 'שינוי השם' נעשה על ידי אברהם, ששינה הקב"ה את שמו מ'אברם' ל'אברהם', ו'שינוי מעשה' על ידי יצחק שמסר נפשו ב'מעשה' לפני השי"ת, שהרי פרח נשמתו ממנו וחזרה בו כמו שאמרו בזוהר נח (בדף ס ע"א בתוספתא), ו'שינוי מקום' נעשה על ידי יעקב שירד למצרים, כמו שאמרו בזוהר שמות (בדף ד ע"ב) ובתיקוניז" (בתיקון כב, דף סו ע"א) שירד על מנת שפדהו השי"ת ממקום זה, וכמו שהבטיחו (בבראשית מז, ד) "אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה".

וכדי שיוכל האדם לקבל את התורה ואת היראה בכל פעם מחדש, צריך

שיזכור את דבר יהדותו ומה שהוציאו הקב"ה מזהמת המצרים, שהרי מזרע ישראל קדושים הוא שהפריד הקב"ה בינם ובין זוהמת מצרים ואכזריותם, ואין חלקו כחלק נפשותיהם, ואין תאוותו ויצרו כיצורם, כי הם כבהמות נדמו, והוא עשוי בצלם קדוש ונקרא 'אדם', כנאמר (ביחזקאל לד, לא) "וְאֶתֵּן צֶאֱנִי צֶאֱן מֵרַעֲיֵי אָדָם אֶתְּמֹן", ודרש זאת רשב"י במסכת יבמות (בדף סא ע"א) אתם קרויין אדם ואין אומות העולם קרויין אדם, וכל מעשי כל אחד מזרע ישראל קדושים משפיעים בגבהי מרומים לאין שיעור וערך. וכאשר יזכור אדם כל זאת נעשה מתוך כך בקרבו ענין יציאת מצרים, שמפריד הוא בכך את מקומו ממקום הטומאה, ולאחר שהגביה וניתק את עצמו ממקום טומאת העמים יהיה יכול להשיג ולהבין ולחקוק בדעתו את השייכות שיש לו להר סיני, ולענין הכתוב 'ויחרד כל ההר מאד'.

ה

כי מה שאדם חוטא על אף שהוא יודע ומכיר מכבר מכל ענין השכר והעונש, זהו מפני שנעשה כשוטה ואינו משיב אל ליבו את ענין השכר ועונש, כי מפני גאוותו אינו שמח ביהדותו ועל היותו מזרע ישראל, שאינו רוצה להיות שמח רק בהשגות ומדרגות גבוהות שישג, ומתוך כך בא לעצב ומרירות בכל דרכי התורה והמצוות, עד שמאבד את היראה והחכמה ואינו מחשב משכר ועונש ומעולם הבא, ונדמה בעיניו שחלקו כחלק הגויים ותאוותיהם, ומתוך כך בא לכדי חטא חלילה, ואף אם יחשוב ויזכור את מעמד הר סיני, אינו יכול להכיר ולהבין בדעתו את היראה הגדולה שבהר סיני. כי כאשר שוכח את מעלתו כבר ישראל מאבד בזה את יראתו, שהרי אצל אומות העולם אין את מדת היראה, כמו שכתוב (בבראשית כ, יא) "רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי", אבל כשיזכור ביציאת מצרים ויידע שנפשו במקום אחר נחצבה ובמהותו אין מקומו עם נפשות הגויים, שכְּבֹוֹהָ מעלת נפש המדבר על נפש החי כן גבהה מעלת נפשו על נפש הגוי, מתוך כך יהיה יכול להבין ולהכיר היטב בדעתו, שנעשה עם ישראל דבר נורא תחת השמש, שהרי דיבר עימם אלהים חיים מתוך האש על הר סיני, ובזה תשוב אצלו הידיעה משכר ועונש ובעולם הבא.

ולכן על אף שתכלית יציאת מצרים היתה בכדי לקבל את התורה, בכל זאת ציוונו הקב"ה לזכור בכל יום ובכל לילה, בשבת קודש ובכל רגל ומועד, את יציאת מצרים, ולא את מעמד הר סיני, וכענין שהזכירה תורה נ' פעמים את הזכרון ביציאת מצרים כמובא בזוהר יתרו (בדף פה ע"ב), וכל זאת בכדי שיזכור האדם את מעלתו שהפרישו הקב"ה ב'שינוי מקום' ממש ממקום נפשות הגויים, וישמח על היותו מזרע ישראל שלא עשהו הקב"ה לגוי, ובזה יוכל לקרב אל שכלו וחכמתו את היראה הגדולה שהיתה בהר סיני, ויהיה רחוק מן החטא.

וזה שאמרו במסכת סוכה (בדף נב ע"א) שלרשעים נדמה יצר הרע לעתיד לבוא כחוט השערה, ולצדיקים כהר, כי הרשעים נדמה לעצמם ההפרש בינם לבין הגויים כחוט השערה, ולכן עושים הם כמעשיהם ומחריבים מחשבתם ועיניהם, כי אינם מבדילים בינם לבין המצריים השטופים בזוהמה. אבל הצדיקים נדמה להם ההפרש בין ישראל לגויים 'כהר' סיני, ולכן אינם חוטאים, כי יש אצלם את היראה הגדולה של הר סיני שאינה בנמצא אצל הגויים.

ובזה המרו הערב רב את ישראל במדבר ואמרו (במדבר יד, ד) 'נתנה ראש ונשובה מצרימה', כי מהערב רב נמשכת המחשבה שישאל הם כמו כל הגויים ואין ביניהם אלא כחוט השערה, ולכן רוצים הם להדמות להם, ולכך אמר הקב"ה לישראל שלא ישובו למצרים, כמו שציוונו (בדברים יז, טז) "לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד", כי הפריד הקב"ה בין ישראל לעמים, וכשהוציאנו ממצרים קידש אותנו בכבורות, כמו שאמר "בני בכורי ישראל" (שמות ד, כב), ובזה נתן האדמה" (עמוס ג, ב), והיא השמחה שצריך האדם לשמוח על שאינו גוי ואינו רחוק מאור פניו יתברך. וכשיש לאדם את הידיעה ממדרגתו ומעלתו כבר ישראל, שהוא 'בני בכורי ישראל', צריך שיבוא לשמחה גדולה ביהדותו, ואחר ההכרה הזו, שהיא ענין הזכרון ביציאת מצרים, יהיה יכול להכיר ולהבין בדעתו היטב את מלכות השי"ת ויחודו בהר סיני ועשרת הדברות, ותיולד בו היראה והידיעה מהעולם הבא.

ו

ולזה הלבישנו הקב"ה בציצית ועטרנו בתפילין ולא ציוונו לקרוא את פרשיות התפילין בלבד, כי בזה מתגלה ששונים אנו במהותינו בגופים ובנפשות מן הגויים, וכנאמר על התפילין (בדברים כח, י) "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך". ולכן נזכר יציאת מצרים בפרשת הציצית, וכן פרשיות התפילין הם זכר ליציאת מצרים, ואף כל מהות פרשיות התפילין הם כנגד דרכי היראה האמורים, וכענין 'שינוי מקום' כאמור, שפרשת 'קדש לי כל בכור' היא כנגד ההבדלה וההוצאה של נפשות ישראל מכור הברזל וזוהמת העמים להיות לו לעם, וכנגד הידיעה של ענין 'בני בכורי ישראל', ופרשת 'והיה כי

יביאך' היא כנגד השמחה שלנו בהיותנו מזרע ישראל, שהרי אין 'והיה' אלא לשון שמחה כמובא בבראשית רבה (מב, ג), וכמו שאמר הרעיא מהימנא בזוהר פרשת בא (בדף מג ע"ב) שעיקר ענין יציאת מצרים הוא בפרשה זו, ופרשת 'שמע' היא כנגד התגלות השי"ת בהר סיני וגילוי יחודו בעשרת הדברות שאמר "אנכי ה' אלהיך", ופרשת 'והיה אם שמוע' היא כנגד היראה שנתגלתה בהר סיני, שהרי בה הוא ענין עול מצוות ושכר ועונש, וכנאמר בה "השמרו לכם פן יפתה לבבכם" וגו', ו'שמור' הוא מצד היראה, וכמו שאמר במסכת סוטה (בדף לא ע"א) על מה שכתוב (בשמות כ, ה) "ולשומרי מצוותי", שזהו לעושים מיראה, וכמו שאמר הרעיא מהימנא בזוהר פרשת בא (סם) שפרשה זו הוא מצד מידת הגבורה והיראה, וכנאמר בה 'השמרו'.

ובהנחת התפילין בכל יום נעשה האדם בריאה חדשה וזוכה שוב להיבדל בין ישראל לעמים, וזוהו מתגלה בו הדיוקן העליון של ישראל, ומתגלה בו גם זיו תפארתם למטה, שמייחדים את שמו יתברך גם באיתגליא בעולם הזה, וכענין שכתוב 'וראו כל עמי הארץ'. ולכן ביום שבת קודש צריך שילבש ציצית וטלית על אף שהשבת היא אות, והוא בכדי שיראו גם בשבת שאין מניחים תפילין את ההבדל באיתגליא בין ישראל לעמים, וזוהו דוקא יכיר האדם ההפרש בינו לבין הגוי, ויבוא לשמחה ביהדותו והיותו מזרע ישראל, ויהיה יכול להשיג את היראה, וכמובא בתנא דבי אליהו רבה (בפרק כו) שאמר הקב"ה למשה, מפני מה חילל המקושש עצים את השבת, אמר משה לפניו איני יודע, אמר לו הקב"ה, אני אומר לך, בכל ששת ימי המעשה יש לו לישראל תפילין בראשו ובזרועו ורואה אותם וחוזר ממעשיו, אבל עכשיו ביום השבת שאין לו תפילין בראשו ובזרועו, לכן חילל זה את השבת. באותה שעה אמר לו הקב"ה למשה, משה, צא וברור להם מצוה אחת שיהיו נוהגים בה גם בשבתות ובימים טובים, ואיזו מצוה, זו מצוות ציצית, שנאמר "דבר אל בני ישראל... ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם לדורותם... וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'", ואין 'לדורותם' אלא 'לדור תם', ואין 'תם' אלא יעקב, שנאמר (בבראשית כה, כז) "ועקב איש תם", תם מגזל, תם משפיות דמים, תם מגילוי עריות.

כלומר שעל ידי ראיית הציצית יזכו למדרגת יעקב שהוא 'שינוי מקום' כאמור, ויזכרו ששונים הם מהגויים במהותם ובשורש מקום מחצב נפשיותם וגופם, וזהו 'תם מגזל', שהיה יעקב נפרד מדרך עשיו שהיה גוזל וחומס את הבריות כמובא בבראשית רבה (עה, ח), וכן אינם שייכים לדרכי האומות הרוצחים ושופכים דמים, וזהו 'תם משפיות דמים', כי הנה אמר הרעיא מהימנא בזוהר בהר (בדף קיא ע"ב כגירסת הרמ"ק) שמה שינוי מקום הוא כנגד יעקב הוא מפני שיצא מיצחק שתיקן את ענין שפיות דמים במה שנעקד על המזבח, וכנגד שינוי מעשה כאמור, וכמו שאמר רשב"י בתיקונ' (תיקונא תנינא, דף קלט ע"ב) שלכן התברר ויצא הפסולת שלו בעשיו שהיה שופך דמים, ולעומת זאת יצא ממנו יעקב שהיה 'תם משפיות דמים', ואף אין שייכים ישראל עם הקודש לטומאת העמים וזוהמתם, וזהו 'תם מגילוי עריות', כי בירידתו למצרים, שהוא כנגד שינוי מקום כאמור, הכניע יעקב את ערות מצרים וזוהמתם, ותיקן את ענין הגילוי עריות, ואת כל דרך הקודש הזו להיבדל מהאומות ודרכיהם, וזאת הנחיל יעקב לכל זרעו אחריו עד סוף כל הדורות, וזהו 'על כנפי בגדיהם לדורותם' שהוא נוטריקון 'לדור תם' כאמור.

וכשיכיר האדם במעלתו וישמח בזה שאינו גוי, תשרה בזה היראה בדעתו שלא לחטוא, ולבוא לשמור את ענינו ובריתו ברית קודש. וזהו שאמר שלמה במשלי (כב, ד) "עקב ענוה יראת ה'", שעל ידי שהוא עניו ומשפיל עצמו, שאינו שמח בשכלו הגדול ובידיעותיו או בריבוי מעשיו, אלא שמח על עצם היותו מזרע ישראל שלא ברא אותו הקב"ה גוי עכו"ם, הנה ב זה נעשה האדם כ'עקב' הנושא את כל הגוף, שהוא ענין היראת שמים הנושאת את כל תורת האדם ועבודתו והכל תלוי בה. וזהו שאמר הכתוב (דברים ז, יב) "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה", שאין 'והיה' אלא לשון שמחה כאמור, לרמז שכאשר שמח האדם ביהדותו ובכך שאינו גוי, בא בזה לכדי 'עקב' שבא על ידי שמחה זו ליראת שמים שנאמר בה 'עקב ענוה יראת ה'", וזוהו מתקיים בו 'תשמעון', שהקולות והברקים שבהר סיני משפיעים בו תמיד לזכות ליראה תתאה שלא יחטא, והכל מצד 'את המשפטים האלה', שהוא יראה גדולה מן החטא, וכענין שאמר דוד בתהלים (קט, קכ) "סמר מפחדך בשרי וממשפטך יראתי", שהיא יראה גדולה הנמשכת מהר סיני, שבאה ומתעורר באדם מתוך השמחה על אשר זכה להיות מזרע ישראל כאמור.

עניני העולם הזה. ולאחר ששב יעקב מבית לכן פדה את הברכה מעשיו במה ששיגר אליו מתנות, שהם מרמזים לכל השפע של העולם הזה, ורימז לו בזה שכל ברכות יצחק אביהם הרי הם על עניני העולם הבא, שאין עשיו מאמין וחפץ בהם, אם כן אין לא מה לרדוך אותו במלחמה, וזוהו ביזה עשיו את הבכורה ואת הברכה, וזכה יעקב להיות חבל נחלתו יתברך, ונאמר עליו 'בני בכורי ישראל'.

וכמו כן קודם שמיני עצרת שבאים לנו לשמוח עם השי"ת, מקריבים לנו בכל משך ימי חג הסוכות שבעים פרים כנגד שבעים אומות, ובשמיני עצרת לנו שמחים בשמחת התורה לבדנו עם השי"ת כמו שאמר במסכת סוכה (בדף נה ע"ב), וכן בראש חודש שנמשך לישראל שפע וכפרה, מקריבים לנו את השעיר בכדי ליתן חלקו של עשיו, שהוא כנגד כל הפסולת הנשפע לעשיו בעולם הזה, וכמו שאמר רשב"י כל זה בזוהר נח (בדף סה ע"א). כי בכל עת שאנו רוצים לזכות לשמחת ישראל, צריכים לנו לתת לעשיו ולאומות העולם את חלקם, ואז לנו זוכים לשמחה האמיתית.

והענין הוא שבכדי שיבוא האדם לשמחה אמיתית בה' ב"ה, וכענין שאמר דוד בתהלים (קד, לד) "אנכי אשמח בה'", צריך שיסיר האדם מקרבו כל אנחה וצער על העולם הזה, שבאמת אינו שווה אף אנחה אחת וצער של בר ישראל, כי מעניני העולם הזה אין יכול האדם לבוא לשמחה, והכל הבל ורעות רוח כחלום יעוף ממש, שהרי כל תאוות העולם הזה מלאים בחסרונות, וכל הנאה באה עם הצער, והטרדה בצידה. ולכן כדי שיבוא האדם לשמחה צריך שישמח על כך שהוא 'בני בכורי ישראל', שאת בכורה זו קנה יעקב בכך שנתן לעשיו את כל תענוגות העולם הזה, מתוך שהיה זה בעיניו כנוזל ערשם שהוא עגול, כי התבונן והבין שבכל הנאה יש הנאה ועימה יסורים וחסרון, פעם כך ופעם כך וכמו גלגל, וזוהו ביטל יעקב את קנאתו של עשיו על חלקו בעולם הבא וירש את הבכורה.

ח

ובאמת בזמן שקונה האדם את העולם הבא, שהוא כנגד קניית ה'בכורה', קונה בזה גם את ה'ברכה' האמיתית שהיא על עניני העולם הבא, אלא שבזמן שנשפעת הברכה בשלימות היא נשפעת גם בעולם הזה, וכמו שאמר רבי יונתן במסכת אבות (ד, ט) שכל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר, שמתוך מסר את העולם הזה בכדי לקנות את ה'בכורה', שהיא עניני העולם הבא, סופו לקבל גם את ה'ברכה', וכברכת יצחק ליעקב, שעיקרה היא על עניני העולם הבא אך היא נשפעת ונגלית גם בעניני העולם הזה, וכמו שבשמיני עצרת מתחילים להזכיר גבורות גשמים כמו שאמר במסכת תענית (בדף ב ע"א), שמהם כל השפע והחיים בעולם, כי כשיש את ה'בכורה', שהיא השמחה בה' לבדו, נשפע כל השפע בגשמיות.

וזוהו שכתוב (בישעיה כו, ד) "כי ב"ה ה' צור עולמים" ואמרו במסכת מנחות (בדף כט ע"ב) שבאותו י' ברא הקב"ה את העולם הבא ובאות ה' את העולם הזה. כי ה' היא כנגד ה'בכורה' והיא על שם אות ברית קודש, כמו שאמר הרעיא מהימנא בזוהר פנחס (בדף רנג ע"ב), כי ממנה נמשכת היראה לאדם לשמור קדושתו, כי היא כנגד היראה, כמו שאמר רשב"י בתיקונ' (בתיקון ל, דף עג ע"ב) 'האי יו"ד אתקריאת יראה' (-אותה י' נקראת יראה), כי כשבוחר האדם לשמוח על שלא עשהו הקב"ה לגוי עכו"ם, ושמח ביהדותו שהוא מזרע ישראל, שהוא ענין יציאת מצרים, יוכל להשיג את היראה של הר סיני ולשמור על קדושתו.

והאות ה' שהיא כנגד העולם הזה, היא כנגד הולדת והתגלות הברכה בעולם הזה, וכמו שאמר בבראשית רבה (מד, יב) שאמר הקב"ה לאברהם כאשר שינה שמו, 'אברם' אינו מוליד אבל 'אברהם' מוליד. והוא ענין 'בראשית', שהוא נוטריקון 'ב' ראשית', כמו שאמר רשב"י שם בתיקונ' (בתיקון ל, דף עג ע"א), שהאות ב' היא כנגד ה'ברכה', שהיא תלויה ב'בכורה' והאות י' שהיא ראשית היא כנגד ישראל הנקראים 'ראשית', והוא ענין מה שנקראו 'בני בכורי ישראל' וכמו שכתוב (בירמיה ב, ג) "קודש ישראל לה' ראשית תבואתה", וכמו שאמר בשמות רבה (כד, ג). נמצא שמלבד שבכדי לזכות לעולם הבא צריך שיהיה האדם ירא מלהזיק עצמו בעבירה, והוא מתוך שישמח ויגיל על שהוא מזרע ישראל כאמור, הנה גם הברכה שתתגלה בד' אמותיו בעולם הזה ובשפע גשמי, תלויה בכך שישמח ויזכור שהוא 'בני בכורי ישראל', וזוהו הוא מיחד את האותיות י' וה', ומביא להולדה של הברכה בביתו.

ולכן הצדיקים השלימים ביראה יש בידם לפקוד עקרות וחשוכי בנים, כי מאחר ששלמים ביראה שהיא האות י' ומהידיעה מעולם הבא, יכולים להביא להולדה, שהיא ענין האות ה' שהיא כנגד התגלות השפע בעולם הזה. וזהו 'והיה עקב תשמעון'... ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטןך", שבהשגת היראה על ידי השמחה ביהדותו כאמור, תמשך לאדם הברכה ויזכה לבנים ולכל השפעים גם בגשמיות, מפני שאינו תולה את שמחתו אלא בהשי"ת לבדו, וכענין "אנכי אשמח בה'", שהוא מקור כל השפע והברכה.